

CRISTELLA-WEEKEND IN RIJSSEN 19-21 APRIL 2013

Anneke van der Putte (red.)

Brederostraat 9, 6531 CA Nijmegen

Met medewerking van Aldert Gutter, Bernhard de Vries, Dini Koopmans, Eduard Osieck, Eline Vis, Joost & Dora Stalpers, Marian Jagers, Yvonne Dijkman

Putte, A. van der (ed.), 2014. Aphyllophorales foray in spring 2013. *Coolia* 57(1): 39–46.

The Aphyllophorales study group Cristella met over the weekend of 19-21 April 2013 in Rijssen, in the province of Overijssel. Circa 180 species were found in various habitats.

In het voorjaar van 2013 werd het Cristella-Weekend, georganiseerd door Dini Koopmans en Marian Jagers, gehouden in “De Langenberg” in Rijssen. Zo’n 23 deelnemers togen met microscoop en goedgehumeurd naar het Twentse land voor een weekendlang speuren naar en verzamelen van (soms piep-)kleine paddenstoelen op takken, bladeren en boomstammen.

De eerste excursie, op vrijdagmiddag, vond plaats in het bosgebied dat eigendom is van de gemeente Rijssen. De route liep door gemengd bos op arme grond. Aan weerszijden van het pad lag veel dood hout van vooral berken en dennen. De dunnere stammen waren al met mos overgroeid of lagen half bedolven onder het bladerdek. Ze bleken, ondanks dat het de afgelopen maanden nauwelijks geregend had, aan de onderzijde nog vochtig genoeg. De excursie duurde niet heel lang, want een fikse regenbui joeg ons huiswaarts.

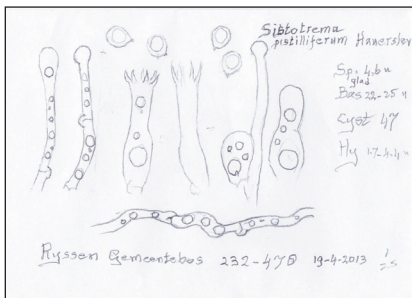
Dini Koopmans: een onopvallende korstzwam

Deze korte excursie leverde toch een leuke vondst op: *Sistotrema pistilliferum*. Het is een onopvallend, dun, fijn korrelig, wit korstje, dat groeide op een den, en dat onder de microscoop een bijzondere vondst bleek te zijn. Door de urnvormige basidiën met meer dan 4 sterigmata was het makkelijk om het geslacht te bepalen. Verrassend waren de koppige cystiden en met de sleutel uit “The Corticiaceae of North Europe” kom je dan al snel uit op *Sistotrema pistilliferum* (Geknopte urn-

Figuur 1. *Sistotrema pistilliferum* (Geknopte urnkorstzwam).
(Foto: Aldert Gutter)

Figuur 2. *S. pistilliferum* (*Geknopte urnkorstzwam*). (Tekening: Bernhard de Vries)

korstzwam). Het is een niet alledaagse soort, zo blijkt uit de Verspreidingsatlas. Daarin wordt hij eenmalig vermeld van voor 1990. Om zeker van de zaak te zijn, is het korstje gecontroleerd door Bernhard de Vries. De tekening is van zijn hand.

Microscopische gegevens: Sporen 4 – 6 µm, glad, rond tot hoekig. Basidiën urnvormig met gespen, 22–25 µm lang, meestal met 6 sterigmen. Opvallende cystiden, 47 µm lang, met gespen en een verbreedde ronde top, uitlopend tot 5,5 – 7 µm breed. Hyphen dunwandig, met gespen, gevuld met oliedruppels.

Zaterdag waren er twee excursies: een naar landgoed Duivecate en een naar Spoolderbrug en Roolderbrug. Landgoed Duivecate ligt ingesloten tussen de dorpen Hellendoorn en Nijverdal. Het is een bosrijk gebied met een oude eikenlaan, die leidt naar het landhuis met dezelfde naam, dat door de eeuwen heen verschillende keren is verbouwd. Het oorspronkelijke huis heeft bijna 200 jaar dienst gedaan als buitenhuis voor de burgemeestersfamilie Van Duren uit Deventer. Het gemengde bos wordt tegenwoordig beheerd door de gemeente. Langs de paden liggen veel oude boomstammen, die elders in de gemeente gekapt zijn. De eikenlaan daar heeft ons al vaak verrast met leuke mycologische vondsten, maar dan onder meer gunstige omstandigheden. Dit weekend viel namelijk in een droge, koude periode en dat heeft dan ook een duidelijk stempel gedrukt op het aantal gevonden soorten. Wel genoten we tijdens de middagpauze van de zon en het mooie uitzicht over het Gagelmansveentje, waar we de rest van de middag doorbrachten. Struinend rond het vennetje werd er na de pauze hier en daar toch nog wat in de doosjes gestopt, waaronder waarschijnlijk een nieuwe soort voor Nederland: *Sistotrema epiphyllum* nom. prov.

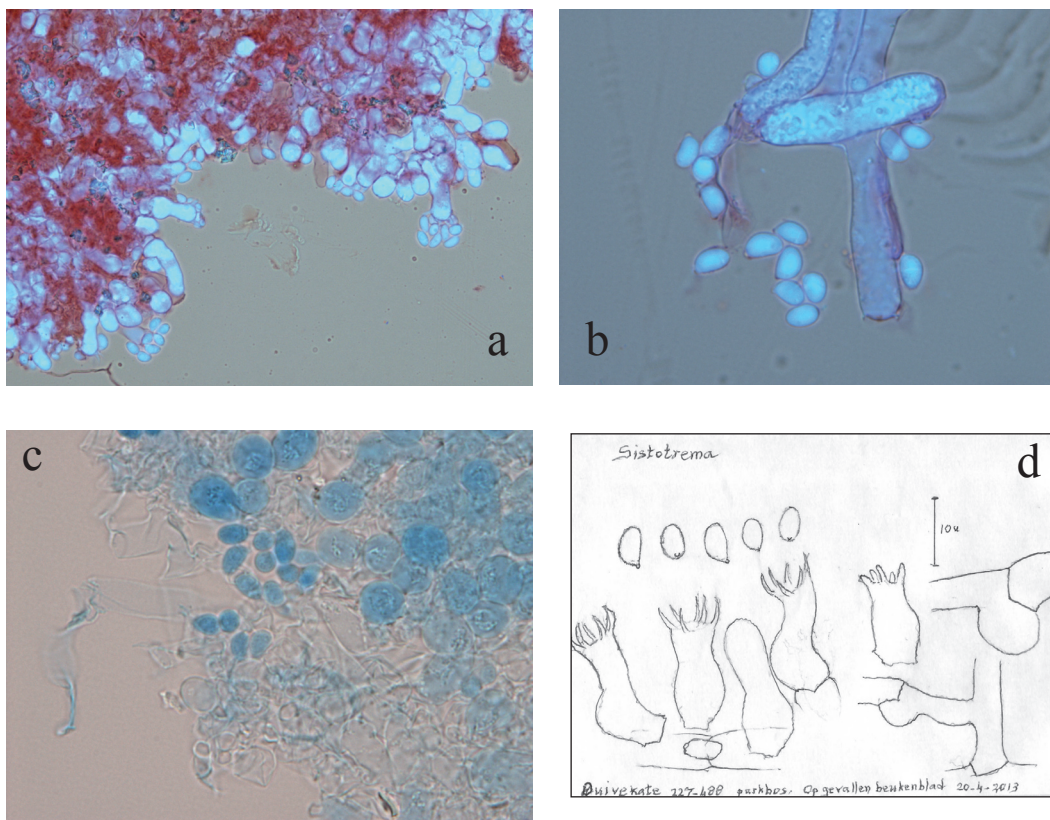
Joost Stalpers - Beschrijving *Sistotrema epiphyllum* nom. prov.

Vruchtlichaam pelliculair, aftrekbaar, dun, 70–100 µm dik. Hymenium glad, wit tot licht grijs-wit. Geen duidelijke rand. Subiculum vrij ijl, bestaande uit dunwandige hyfen, hyalien of soms iets geelbruin, 3,5–7(–8) µm breed, helder of met een korrelige inhoud, cellen soms iets gezwollen. Subhymeniale hyfen hyalien, 3,5–4,5(–5) µm breed. Alle septen met gespen. Cystidia afwezig. Basidia urniform, 18–25 × 4,5–5,5 µm boven, basale zwelling 6–9 µm breed, met 4–6(–7) sterigmata van 3–4 µm lang. Sporen dunwandig, hyalien, ellipsoïd, aan een zijde meestal afgeplat, (5,4–)5,7–6,5(–7) × 3,3–4 (–4,3) µm, waarbij de dorsale kant iets breder is dan de laterale kant, niet amyloïd, niet dextrinoïd, niet cyanofiel, apiculus kort en opvallend breed.

Op de onderzijde van dode afgefallen en opgehoopte beukenbladeren.

Voor zover ik kan nagaan, is deze soort niet beschreven. De combinatie pelliculair, glad hymenium, ellipsoïd-afgeplatte sporen met deze maten heb ik nergens gevonden.

Figuur 3. *Sistotrema epiphyllum* nom.prov. a) Hymenium 40×; b) sporen 100×; c) sporen Katoenblauw 100×; d) Basidiën, sporen en gespen. (Foto's: Joost Stalpers. Tekening: Bernhard de Vries)

De tweede excursie op zaterdag ging naar de bosjes bij Spoolderbrug en Roolderbrug, in het buurtschap Deldenerbroek. Ze zijn eigendom van Landgoed Twickel. Het bosje bij Spoolderbrug is loofbos op rijke bodem. Er groeit onder andere Gewone es, Zomereik, Beuk en Zoete kers en struiken als Hazelaar en Vogelkers. Er liggen vrij diepe rabatten, wat erop duidt het hier vroeger nat moet zijn geweest. Maar daar was op dit moment niets van te merken. Het tweede terreintje, bij Roolderbrug, bleek gevarieerd. Zelfs het laagst gelegen deel, een smalle strook, die normaal nat is en waar alleen elzen groeien, was nu kurkdroog. Aan de rand van het er achter gelegen voormalig weiland stonden een paar uit de kluiten gewassen populieren tussen Zwarte bes-struiken. Op een omgevallen boom stond *Fomes fomentarius*.

Aldert Gutter: een paar Gaatjeszwammen

Echte tonderzwammen (*Fomes fomentarius*) zijn de laatste tijd heel gewoon, maar dertig jaar geleden, toen dode bomen nog werden opgeruimd en het besef dat dood hout doet leven nog niet goed bij natuurbeheerders was doorgedrongen, was deze soort betrekkelijk zeldzaam en slechts in het uiterste oosten van het land te vinden op dode berken in veengebieden, waar dode bomen vooral bleven staan, doordat zij onbereikbaar waren. Wat nu nog steeds

Figuur 4. (boven): *Echte tonderzwam* (*Fomes fomentarius*). **Figuur 5.** rechts boven: *Witte tandzwam* (*Schizopora paradoxa*). **Figuur 6.** rechts onder: *Witvullige dennenzwam* (*Skeletocutis amorphia*). (Foto's: Aldert Gutter)

niet gewoon lijkt, is dat de zwammen op de foto wit bestoven zijn. Maar dat komt, doordat paddenstoelenwandelingen voor het grote publiek alleen maar in het najaar worden gehouden en dan zijn deze spectaculaire reuzen dof grijs met levendig oranje groeiranden en een grijsachtig witte buisjeslaag, maar nooit wit bestoven. Het sporenstof komt namelijk pas in het voorjaar tevoorschijn!

Op dood hout van de grove den vonden we verschillende keren witte gaatjeszwammen, die geheel resupinaat groeien. Soms groeien de gaatjes scheef en lijken daardoor lang gerekt. We hebben dan te maken met de Witte tandzwam (*Schizopora paradoxa*), die enkele millimeters dik kan worden. Langs de randen groeit deze zwam uit zonder om te krullen: er ontstaan steeds opnieuw verse poriën, ondiep, maar duidelijk herkenbaar. Als het dode, op de grond liggende hout vochtig is, vindt de zwam aan de onderkant een optimaal milieu en groeit hij snel aan: hyfenbundels worden als waaiers vooruit gestuurd om het beschikbare oppervlak snel te koloniseren. De Witte tandzwam lijkt dus een voorjaarsactieve soort, die je in het najaar meestal alleen droog tegenkomt, zonder die mooie hyfenwaaiers!

De andere witte gaatjeskorst op naaldhout is de Witvullige dennenzwam (*Skeletocutis amorphia*). Deze heeft wel omkrullende randjes en onderin de ondiepe poriën schemert het oranje. Dat is een makkelijk determinatiekenmerk, en ook hoeft je er geen takken voor van de grond te rapen en om te draaien, want hij groeit meestal aan de boven- of zijkant, van zowel stronken als takken.

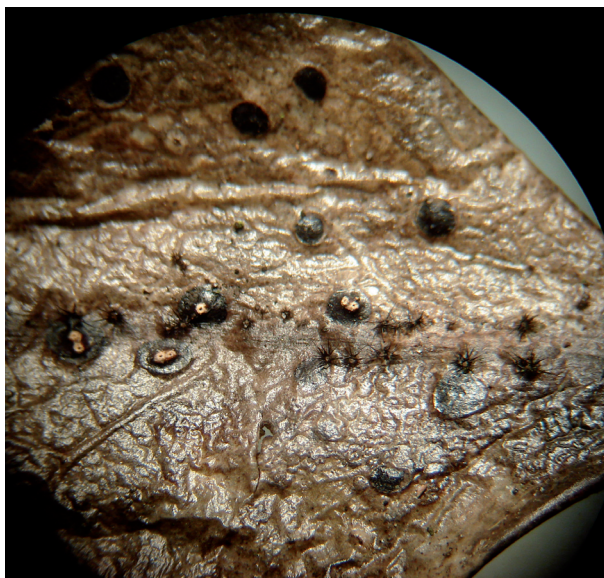

Yvonne Dijkman - Op zoek naar het Hulstrotondezwammetje

Veel ascomyceten blijven onbekend, omdat er bijna niet naar gezocht wordt. Zo werden in “Niet zomaar een bos!” door H. Lammers e.a., 334 nieuwe soorten voor Nederland beschreven, waarvan vele vermoedelijk een grotere verspreiding hebben dan alleen maar in het Coovels bos bij Helmond.

En zo is het tegenwoordig voor mij een sport geworden om overal waar ik kom, op oude hulstblaadjes te speuren naar het Hulstrotondezwammetje. Tijdens de excursies in dit Cristella-Weekend heb ik zo veel mogelijk oude hulstblaadjes verzameld en verschillende malen succes gehad. Op de hulstblaadjes vallen eerst de zwarte schoteltjes met doorzichtige klepjes van *Trochila ilicina* (Hulstdekselbekertje) op. Op andere blaadjes of ook samen met *Trochila ilicina* komt *Phacidium multivalve* (Hulstschoteltje) voor, zwarte verhevenheden met in het centrum een wit schoorsteentje. Onder de microscoop zie je cilindrische sporen van $8,5\text{--}11,5 \times 3\text{--}4\text{ }\mu\text{m}$. Als je dan nog eens goed naar de blaadjes kijkt, zie je soms overal nog kleine grijzige ronde schijfjes met een centrale papil. Deze vlakke schildjes laten gemakkelijk los en kunnen dan overgebracht worden in een druppel water op een objectglaasje. Een dekglasje erop en dan nog even niet aandrukken. Dan zie je een ronde figuur met radiaal gerangschikte cellen. En daar doorheen schemeren de asci, die eveneens radiaal gerangschikt zijn rond het centrum. Na aandrukken van het dekglasje komen de asci en sporen buiten het cellulaire schijfje te liggen en kunnen ze bekeken worden. De sporen zijn $12,2\text{--}14,9 \times 3,1\text{--}3,7\text{ }\mu\text{m}$, voorzien van een septum en haartjes. Dit is dan *Microthyrium ciliatum* var. *ciliatum* (Hulstrotondezwammetje). En zo heb ik er na dit weekend weer een paar vindplaatsen bij!

Figuur 7. *Phacidium multivalve* (Hulstschoteltje).
(Foto: Anneke van der Putte)

Marian Jagers: Slijmzwammen

Zondagmorgen bleven we in de buurt van ons onderkomen “De Langenberg”, dat pal naast het kleine landgoed “De Biesterije” ligt. Dit landgoed werd rond 1925 aangelegd door de textiel‘baron’ Ter Horst. Tot de vroege 20ste eeuw bestond het gebied uit heideland dat door schapen intensief werd begraaasd. Al na een klein stukje lopen ligt aan de rechterzijde van het zandpad een fraai jeneverbesstruweel. Het bleek groter dan gedacht. Vervolgens ging de route door gemengd bos waar na dunningswerkzaamheden veel dood hout was blijven liggen. Hoewel het terrein hier droog en saai oogde, leverde het toch diverse korsten op.

Op “De Biesterije” ligt een aantal oude kleiputten. Ze werden gegraven ten behoeve van

Figuur 8. Jeneverbesbomen op landgoed “De Biesterije”. (Foto: Dora Stalpers)

de lokale baksteenindustrie (www.debiesterije.nl). Een paar putten bevatten nog regenwater. Het soppige dode hout aan de rand leverde naast korstjes ook een paar slijmzwammen op. Een dode nog recht opstaande eik trok de aandacht en hoog boven de hoofden van de kijkers hingen trossen slijmzwammen. Het bleek een grote hoeveelheid vruchtlichamen van het Troskalknetje (*Badhamia utricularis*).

Eduard Osieck: een bijzondere kogelzwam

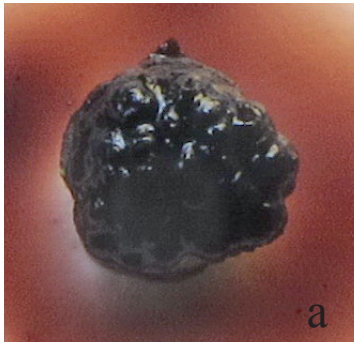
Kogelzwammen (*Hypoxylon*) zijn veelal opvallende zakjeszwammen die als bolletjes of plakaten groeien op dood hout (en schors). In Nederland zijn er zo’n 16 soorten. Recent onderzoek heeft uitgewezen dat dit in feite een groep is van 6 geslachten¹, waaronder twee geslachten, die zich onderscheiden door het voorkomen van in KOH oplosbare kleurstoffen. Deze laatste twee geslachten zijn de groep die de naam *Hypoxylon* heeft behouden, en de daarvan weer afgescheiden groep *Annulohypoxylon*.

De aanwezigheid van in KOH oplosbare pigmenten kan zichtbaar worden gemaakt door een stukje vruchtlichaam in KOH (10%) te leggen. Kleurt de vloeistof, dan gaat het om een kogelzwam van het geslacht *Hypoxylon* of *Annulohypoxylon*.

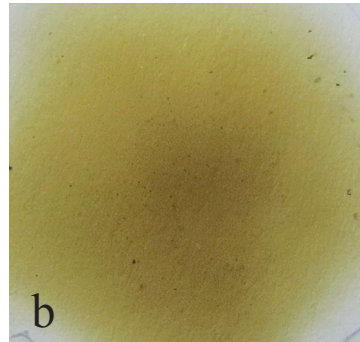
Een paar veel voorkomende soorten van de ‘echte’ *Hypoxylon* werden al snel op het Cristella-Weekend gevonden: Roestbruine kogelzwam (*H. fragiforme*, vooral op beuk), en Kleinsporige kogelzwam (*H. howeianum*, diverse loofbomen, maar niet op beuk). De KOH-reacties (van rijpe vruchtlichamen) van beide zijn oranje tot oranjebruin.

1. Deze nieuwe geslachten zijn: *Nemania*, *Euepoxylon*, *Entoleuca*, *Biscogniauxia*, *Hypoxylon* en *Annulohypoxylon*. Het geslacht *Biscogniauxia* was al bekend van 2 soorten en bevat nu 3 soorten. (zie voor een uitgebreide toelichting: <http://pyrenomycetes.free.fr/hypoxylon/index.htm>).

Figuur 9. Kleurreactie in KOH: “Eikenkogelzwam” (A) en Kasseienkogelzwam (B). (Foto's: Eduard Osieck)

Ook van het geslacht *Annulohypoxylon* zagen we een paar veel voorkomende soorten: Vergroeide kogelzwam (*H. multifforme*, vaak op berk), en Kasseienkogelzwam (*H. cohaerens* var. *cohaerens*, alleen op beuk). De KOH-reacties (van rijpe vruchtlichamen) hiervan zijn respectievelijk (rood-)bruin en olijfkleurig.

Op de Rijsserberg vond ik nog een, naar het leek, Kasseienkogelzwam op een tak van Amerikaanse eik, een vreemd substraat voor deze soort. Dat trok de aandacht. Ook de KOH-reactie was verrassend: bruinviolet (zie Figuur 9). Hij had bovendien kortere sporen dan de ‘echte’ Kasseienkogelzwam (6,5–7,5 µm), terwijl de Kasseienkogelzwam sporen heeft van 7–12 µm. Het bleek “Eikenkogelzwam”, *Annulohypoxylon minutellum*. Deze wordt in Europa vooral gevonden op eik. Het geslacht *Annulohypoxylon* kenmerkt zich door een verhoogde opening (papillate ostiole) (zie Figuur 10). Dit is de tweede vondst in Nederland. De eerste vondst dateert van 2008 uit het Valtherbos ten noorden van Emmen, op een dode eikentak (Bernhard de Vries).

Eline Vis: korstjes als kunstwerkjes

Tijdens de eerste excursiemiddag was het echt speuren naar korstjes, asco's en houtzwammen tussen al het extreem

Figuur 10. “Eikenkogelzwam” (*Annulohypoxylon minutellum*), Rijsserberg. Let op de openingen (de stipjes) op een papilvormige verhoging. (Foto: Aldert Gutter).

Figuur 11. *Ceraceomyces crispatus* (Aderig wasvlies). (Foto: Aldert Gutter)

droge hout en blad. Er dreigde wel een flinke bui regen, maar dat was voor later. Voorlopig had ik aan mijn kleine doosje en een plastic zakje genoeg. Alles wat er met het loepje aardig uitzag, ging mee. Allemaal dro-

ge en saai korstjes? Later bleek het er onder de stereomicroscoop al interessant uit te zien. Onder de microscoop waren er kunstwerkjes bij: kristal-achtige sterren, gespen en vooral de halocystiden. Een onopvallend korstje draagt de mooie naam van *Resinicium bicolor* (Kristalstertandjeszwam). Bij nadere bestudering blijkt hij toch ook met een loepje wel erg fraai: minuscule stekeltjes met harskleurige puntjes. Hij komt vrijwel alleen op naaldhout voor. Een korstje dat er met het loepje meteen al fraai uitzag (wasachtig dun met een rimpelstructuur), bleek na microscopisch onderzoek *Ceraceomyces crispatus* (Aderig wasvlies) te zijn. Hij was niet makkelijk te determineren, maar de vorm van de zeer kleine sporen was voor de experts al een duidelijke aanwijzing en voor mij een prettige stimulans.

De tweede dag werd ik verrast met *Meruliopsis taxicola*, een prachtige, rode, dunne, plakkaatachtige korst op een omgevallen naaldboom, met de toepasselijke naam 'Rode plakkaatzwam', en door de Beekmijtertjes, *Mitruha paludosa*, in een stromend beekje vol met dood blad en mosplantjes. Een grote wens is met deze aanblik in vervulling gegaan! Ook voor een weinig ervaren 'korstjes'-onderzoeker was het een leuk en leerzaam weekend.

Tot slot

Zo'n weekend levert niet alleen prachtige vondsten op - het maakt ook allerlei onvermoede talenten in de deelnemers wakker. Het slot- annex dankwoord aan het einde van dit leerzame en aangename Cristella-Weekend luidde in de woorden van Bernhard de Vries aldus:

"Mensen zijn rare wezens. Ze willen altijd iets wat er niet is. Zijn ze arm, dan willen ze rijkdom. Zijn ze rijk, willen ze een hutje op de hei. Mycologen zijn nog een graadje erger. Schijnt de zon, dan willen ze regen; en regent het, dan maken ze dat ze weer thuis komen. Krijgen ze alle heerlijkheden, zoals stampot met worst en ribbetjes, dan verlangen ze al naar een toetje. Willen ze uitleg over de excursies, dan gaan ze buiten staan vogelen. Jullie, Marian en Dini, hebben dit alles verdragen en ons dwarsige eenlingen geduldig geleid naar plaatsen, waar we ons rijk voelen, temidden van zwammige geuren en een overvloed aan schimmels. Dit alles in een omgeving die voelt als thuis: een thuis-huis en een thuis-land. Graag willen we jullie daarvoor bedanken. Het was weer een fijn weekend."

